

OROSZ ILDIKÓ

AZ UKRAJNAI NEMZETI ÉS NEMZETISÉGI OKTATÁS ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA A FÜGGETLENSÉG ELSŐ KÉT ÉVTIZEDÉBEN (1991–2011)*

„Az oktatás a leghatékonyabb eszköz, amivel
meg tudod változtatni a világot”
(Nelson Mandela)

Ukrajna 1991-ben vált függetlenné. A korábbi évszázadokban jelenlegi területe részben az Orosz Birodalom része volt, de jelentős területei tartoztak Lengyelországhoz és az Osztrák–Magyar Monarchiához is. Az ország helyzetét és történetét jól jellemzi a Fernández-Armesto által szerkesztett *Európa népei* című könyv Ukránról írt tanulmánya: „A modern Ukránjának a szó általánosan elfogadott értelmében állami történelme szinte nincs; úgy tekintendő tehát ez a történelem, mint amely a népnek a különféle periódusokban és különféle államokban szerzett történelmi és politikai tapasztalatait foglalja össze.”¹ Az oroszországi 1917-es fordulat évében az októberi szocialista forradalom után nyílt először lehetőség az ukránok számára, hogy önálló államiságot szervezzenek. 1917. november 22-én kikiáltották az Ukrán Nemzeti Köztársaság függetlenségét, pontosabban önállóságát az Orosz Birodalomban. Azonban ez a függetlenség nagyon törekeny volt a polgárháború miatt. A lengyel-szovjet-orosz háború befejezésekként az 1921-ben aláírt Rigai Békeszerződés Galícia és Volhínia ukrán régióit Lengyelországnak adta, az ország többi részéből pedig megalakult az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság.

Az ország területe a 20. században többször változott. A 20-as évek első felében immár az Ukrán SZSZK Taganrog és Szahti térségeit átengedte Oroszországnak. 1940-ben az Ukrán SZSZK-tól elcsatolták a jelenlegi Transznisztriai Köztársaság területét a náci-szovjet paktum eredményeként, Romániát pedig arra kényszerítették, hogy területet engedjen át a Szovjetuniónak, így alakult ki a Moldovai SZSZK. Az ország területe a későbbiekben még inkább gyarapodott. A 20. század 40-es éveiben Románia észak-bukovinai részét, a mai Ukrajna Csernovci megyéjét kapta meg, valamint Dél-Besszarábia bizonyos területét, ami Ogyessza megyéhez került. 1945-ben megkapta a Magyarországról leszállított területeket, amely Ukrajna Kárpátontúli megyéje lett. Az új geopolitikai

* A kisebbségtudományi konferencián elhangzott előadás (Eger, 2011. november 16–17.).

formáció a Magyarország Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros megyéinek kiszakított területeiből létrehozott Kárpátalja, ami Trianon után 1938-ig Csehszlovákiához tartozott, majd az első bécsi döntés értelmében részben, 1939-ben pedig teljesen visszakerült Magyarországhoz. Hruscsov 1954-ben, megemlékezésül Ukrajna és Oroszország egyesítésének 300. évfordulójára, Ukrajnának adományozta a Krím-félszigetet.

Az ukrán nemzeti öntudat alakulását és fejlődését az 1800-as évek elejére tehetjük, aminek a motorjai főleg a költők és történészek voltak. Az ukrán nemzeti összetartozás egyik eleme az ukrán nyelv létéért folytatott évszázados harc. Volt időszak, amikor az ukrán nyelvet az orosz nyelv egyik dialektusának tartották, így önálló fejlesztését és használatát az élet különböző hivatalos tereiben nem tartották szükségesnek, miután magukat az ukránokat is az orosz nemzet részének tekintették (kisoroszok). A cári rezsim ennek érdekében minden eszközt bevetett, például 1878 és 1906 között megtiltotta az ukrán nyelv használatát a tartományokban. A függetlenség hiánya, az ukrán nyelv és kultúra háttérbe szorítása a különböző hatalmak révén évszázadokon keresztül visszaszorította az ukrán nyelv fejlődését, különösen az oktatás és a tudomány területén. Az ukrán nyelv pozícióit az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság megalakulása utáni első évtized nyelvpolitikája erősítette meg. Terminológiai bizottságokat hoztak létre, melyek javaslatokat tettek a tudomány és közigazgatás szaknyelveinek fejlesztésére, kidolgozták a nyelv nyelvtani és helyesírási szabályrendszerét. A 30-as években a sztálini politika, ahogy a többi köztársaságban, itt is igyekezett megsemmisíteni az önálló nemzeti identitást erősítő és szolgáló intézményrendszert, a nemzeti kultúra és nyelv fejlődését.²

A szovjet hatalom a deklaráció szintjén biztosította a köztársaságok, így az ukrán köztársaság függetlenségét, de lényegében ugyanaz a homogenizáló-oroszosító nemzetpolitika érvényesült velük szemben is, mint az összes tagköztársasággal és az azokban élő nemzetiségekkel szemben. A szovjet nemzetiségi politika a törvények és a jog szintjén garantálta a kisebbségek szabad anyanyelvhasználatát az élet minden terén, de ehhez nem, vagy csak csekély részben biztosította a feltételeket. Az országban hivatalosan egyik nyelvet sem nyilvánították államnyelvvé, de az orosz nyelvnek, mint a különböző nemzetek közötti érintkezés nyelvének, s mint amit *önként* választottak a birodalomban élők, privilegizált státuszt adtak. A gyakorlatban az orosz nyelv az államnyelv funkcióját töltötte be, minden hivatalban és minden szinten ennek volt megfelelő státusza. Miután a hivatali nyelv az orosz volt, így főleg ezen a nyelven vezették a dokumentumokat, ez volt az államban használatos nyelv a közéletben, a közigazgatásban, a bíróságon stb. A személyi igazolványokban és a keresztlevelekben feltüntették az állampolgárok nemzetiségét, de azok névhasználatát csak cirill betűvel és orosz nyelven írták be, az orosz nyelv szabályai szerint: vezetéknev, utónév, az illető atyai nevével kiegészít-

ve. Azon nemzeteknél, akik nem a cirill írásmódot használták, ez jelentős névtorzításhoz vezetett. A 30-as években egyes köztársaságokban még a nemzet írásmódját is megváltoztatták, kötelezővé tették a cirill ábécé használatát (tatárok, moldávok, románok stb). Az anyanyelv használatát a nemzetiségek számára bizonyos korlátok között a kulturális szféra területén biztosították. Ez azt jelentette, hogy engedélyezték az anyanyelvű oktatást, színházak működését a köztársaságokban. Anyanyelvű sajtóorgánumokat tartottak fenn, a rádióban, a televízióban, bizonyos határok között, sugároztak műsorokat a nemzetiségek nyelvén az országon belüli súlyuk, érdekérvényesítési potenciáljuk szerint. A médiában az anyanyelv használatának politikai célzata volt, mert úgy az újságok, mint a rádió és a televízió is az egyedüli kommunista párt érdekeit szolgálta és a pártpropaganda eszköze volt. A könyvkiadás terén főleg a propagandaanyagok jelentek meg a nemzetiségek nyelvén, pártos irodalmi műveket is kiadtak anyanyelven, valamint az oktatásban használatos tankönyveket, tételsorokat, munkafüzeteket, néhány módszertani anyagot. A közsférában jogilag engedélyezett volt az anyanyelv használata, de annak érdekében, hogy mindenki értse az elhangzottakat, ahogy akkoriban kommunikáltak: a spontán kialakult, az ország népei által önként választott nemzetek közötti érintkezés nyelvét, az orosz nyelvet alkalmazták.

Az egyetemeken az oktatás nyelve elvben a köztársaság nyelve is lehetett, de a szakirodalom főleg orosz nyelven volt hozzáférhető, így a legtöbb helyen oroszul oktattak. Az anyanyelvű egyetemi oktatáshoz a balti köztársaságokban ragaszkodtak leginkább, ahol ennek megvolt a hagyománya. Az anyanyelv használati színtere így lényegében a családi életre korlátozódott és részben a közoktatásban érvényesülhetett. Az anyanyelvű oktatást ott valósították meg, ahol a szülők írásban kérték, és a kérelmek alapján az adott kor normái szerint osztályt lehetett indítani. Egy intézményen belül akár több párhuzamos, más-más tannyelven tanuló diákcsoport is tanulhatott, az úgynevezett *internacionalista barátság* szimbólumaként létrehozott több tannyelvűnek nevezett oktatási intézményekben. Például Kárpátalján működtek ukrán-orosz-magyar, ukrán-román, ukrán-magyar, orosz-magyar, orosz-román tannyelvű oktatási intézmények egyaránt. Ezekben az oktatási intézményekben a nemzetiségek anyanyelvhasználata a tanórákra korlátozódott. Az iskolai rendezvényeket, tanári értekezleteket, szülői értekezleteket orosz nyelven, *a nemzetek közötti érintkezés nyelvén* vezették, és főleg ezen a nyelven készültek az iskolai szemléltető eszközök, órarend, dokumentáció, tablók. Az iskolákban elvben mindegyik kultúrának megfelelő teret kellett volna biztosítani, de ehhez a legtöbb esetben hiányzott az akarat és pozitív hozzáállás, így az intézmények rejtett tanterve az orosz kultúra homogenizáló terve volt. Egyébként pozitív hozzáállás esetén is nehéz lett volna megvalósítani, hogy egy intézményen belül egyforma súllyal bírjanak a nemzeti ünnepek, amelyek megünneplése sokszor éppen a másik nemzet számára nem jelentett

ünnepet, s a történelmi események közös, konszenzuson alapuló értelmezésének hiányában sértő volt. Még az is nehezen volt megvalósítható, hogy a nemzeti irodalmak nagyjainak évfordulóit egyforma súllyal méltassák, mert míg a kisebbségek tanulták az orosz nyelvet, addig az orosz osztályban tanulók számára a környezet nyelvének tanulása nem volt kötelező – még a köztársaságoké sem. Saját tapasztalat alapján állíthatjuk, hogy ezekben az intézményekben, a 80-as években az *internacionalista barátság* abban nyilvánult meg, hogy ha valami elromlott, eltűnt vagy tönkrement, például betört egy ablaküveg, akkor a gyanú a legkisebb pozíciókkal rendelkező kisebbségi csoportra esett, ott kezdték el keresni a károk okozóját.

A Szovjetunióban tehát a kettős mérce érvényesült a kisebbségi jogok terén. Az állami dokumentumok törvényi szinten biztosították a szabad nyelvhasználatot az élet minden területén, a nemzetiségek kultúrájának, anyanyelvének fejlődését, használatát az oktatás minden szintjén. A gyakorlatban azonban homogenizáló-oroszosító folyamatok zajlottak, és az ország kisebbségi nyelvei egyre inkább kiszorultak a közéletből, az anyanyelvhasználat, a kultúra terei szűkültek, az anyanyelvű iskolahálózat rohamosan csökkent. Például Ukrajna fővárosában, Kijevben a 80-as évek végére alig volt ukrán tannyelvű iskola. Az oroszosító folyamatot gyorsították az állami nagyberuházások, amikor egy-egy régióban olyan országos jelentőségű építkezést, ipari fejlesztést valósítottak meg, mint a vízierőművek, atomerőművek építése. Ezekre az építkezésekre nagy számban küldtek szakembereket és kétkézi munkásokat az ország különböző vidékéről.

A szovjet törvények szerint az oktatás teljes vertikuma mindenki számára ingyenes volt, viszont a képesítés megszerzése után mindenki köteles volt legalább 3 évet ledolgozni ott, ahová az állami szervek küldték. Így az ipar-telepítés, a nagy építkezések megbontották egy-egy vidéken a természetes nemzetiségi arányokat. Az odavezényelteknek nem biztosították az anyanyelvű intézményhálózatot, így gyerekeik számára iskolaválasztáskor az orosz iskola lett a leginkább elfogadható, ami ezáltal az adott régió oroszosítását szolgálta. A kész beruházások élére főleg megbízható, elvű elvtársak kerültek, akiknek nagy többsége orosz volt. Így alakult ki Kárpátalján 1945–1989 között az őshonos román nemzeti kisebbségnél nagyobb számú, 30 ezres orosz közösség. A 2001-es népszámlálás adatai szerint a 29 854 tíz év fölötti kárpátaljai orosz lakos közül 24 873 városban élt, és az orosz közösség 27%-a rendelkezett teljes felsőfokú képesítéssel. Összehasonlításképpen a 2001-es adatok szerint a 10 év fölötti korosztályban a kárpátaljai ukránok 8%-a, a magyarok 4%-a, a románok 2%-a rendelkezett teljes felsőfokú végzettséggel.

Változásokat az ukrajnai kisebbségek életébe a peresztrojka korszaka hozott. Az 1985-ben Gorbacsov által meghirdetett reformok lényege a szocializmus gazdasági megreformálása volt. A 80-as években az alacsony életszín-

vonat miatt a lakosság elégedetlensége felszínre hozta a nemzeti érzéseket, törekvéseket. A hatalom beláthatta, hogy a hidegháborút elvesztette, állampolgárainak nem tudja biztosítani a nyugati életszínvonalat, a gazdaság romokban hever, ezért pótcselekvés gyanánt, a feszültség levezetése érdekében tűrte a kisebbségi kulturális mozgalmak működését. A valós problémakezelés helyett ajánlották fel a jelképek szabad használatát, fejlődési lehetőségét, vagyis munka, kenyér és az életkörülmények javítása helyett teret engedtek a nemzeti táncoknak és daloknak. A köztársaságokat vezető orosz szocializációjú és nagyrészt orosz nyelvű elit felismerte, hogy saját *játszóteret* alakíthat ki, ahol immár nem Moszkva kinyújtott karjaként tevékenykedhetnek, hanem egy-egy területen ők lehetnének a mindent eldöntő és meghatározó hatalom. Részben ez is hozzájárult a Szovjetunió széthullásához és a köztársaságok kiválásához. Az elit, amely korábban a hatalom eszközeivel a Szovjetunió érdekében befolyásolta a tömeget, az önállóságot igénylő népi mozgalmak mellé állt. Ukrajnában például egy éven belül a lakosság kétszer járult az urnákhoz: először 1991. március 17-én, amikor az országos referendum kapcsán, nagy arányban a Szovjetunió egységének a megőrzése mellett voksolt, majd ugyanebben az évben, 1991. december 1-jén, amikor a lakosság 92,59%-a már Ukrajna függetlenségét támogatta.

Elmélet és gyakorlat az átmeneti időszakban az új alkotmány elfogadásáig

Az anyanyelvhasználat és a nemzetiségek kulturális terének bővítése a gorbacsovi peresztrojkanak köszönhetően új lendületet kapott a 80-as évek végén, ami hatással volt a függetlenségre, majd az azt követő első két évtizedre.

Köztársasági szinten az átmeneti időszakban előbb a rendeletek jelentek meg ukrán nyelven, majd a törvényekben is megjelentek olyan passzusok, amelyek eltértek a Moszkvában elfogadott törvényektől. Korábban az volt a gyakorlat, hogy a Moszkvában elfogadott egységes törvényeket a köztársaságok törvényhozó testületei változtatás nélkül elfogadták, legfeljebb lefordították azt a köztársaság nyelvére.

Az első saját szövegezésű törvények között van az 1989-ben elfogadott nyelvtörvény: *Az Ukrán SZSZK nyelveiről szóló törvény*. Az USZSZK nyelvekről szóló törvénye az anyanyelv használatát nem korlátozta az oktatás szintjére, hanem annak fejlődéséhez hozzájárult azzal, hogy kimondta, az államnyelv az ukrán, de azokon a területeken, ahol a kisebbség többséget alkot, az adott kisebbség nyelvét egyenrangúnak kell tekinteni az államnyelvvél. A nyelvekről szóló törvény szerint az állam garantálja minden állampolgár számára az anyanyelvű képzést és nevelést.³

Az ukrajnai kisebbségek helyzetét is befolyásoló törvények közül ezt követte az 1991-ben, még tagköztársaságként elfogadott oktatási törvény. Ez a

törvény a kisebbségek szempontjából toleránsnak tűnik. Egyrészt ez azzal magyarázható, hogy a szovjet birodalmon belül az ukránok kisebbségként éltek, és így az új törvénnyel a szovjet rendszerben saját nemzeti érdekeiket védték, másrészt Ukrajna függetlenségének elfogadtatása országon belül, és a függetlenség elismertetése más országok által azt kívánta, hogy minél szélesebb támogatói réteget állítsanak maguk mellé, megnyerjék a kisebbségi szavazókat. Az ukrainai kisebbségi választópolgárok szavazatainak elnyerése érdekében a kisebbségek jogait a független állam keretein belül is garantáló nyilatkozatokkal igyekeztek biztosítani.

1991. május 31-én, Budapesten az Magyar Köztársaság és az USZSZK nevében nyilatkozatot fogadtak el a két ország együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén. A nyilatkozat preambulumban a kisebbségek egyéni és közösségi jogait elismerő elvre hivatkozva fogalmazták meg 19 pontban az országuk területén élő kisebbségek jogainak kölcsönös biztosítását. A pontok között szerepelt például az, hogy vállalják, nem hoznak olyan adminisztratív, gazdasági és egyéb intézkedéseket, amelyek előidéznék a kisebbségek asszimilálását, a nemzetiségek lakta területek lakossági összetételének megváltoztatását (8. pont). Kötelezettséget vállaltak, hogy megteremtik annak törvényi kereteit, hogy a nemzetiségek szabadon élhessenek anyanyelv-használati jogukkal nemcsak a személyes, de a társadalmi életben is (9. pont). Az anyanyelvű oktatás biztosításának teljes vertikumát garantáló passzus is bekerült a nyilatkozatba: „A Felek egyetértenek abban, hogy biztosítják az ahhoz szükséges lehetőségeket, hogy a nemzeti kisebbségek tanulják anyanyelvüket, és anyanyelvükön tanuljanak az oktatás minden szintjén. Az ezzel összefüggésben felmerülő gyakorlati kérdéseket a szükségleteknek megfelelően és a Felek lehetőségeivel és hatályos jogszabályaival összhangban a jelen Nyilatkozat 16. pontja alapján felállítandó Vegyes bizottság keretében oldják meg. A Felek lehetőséget teremtenek a másik Fél területén élő nemzeti kisebbséghez tartozó személyeknek arra, hogy saját felsőoktatási intézményükben tanulhassanak, továbbképzésen vegyenek részt, s szakértők cseréjére kerüljön sor az oktatás és a kultúra területén. A Felek az oktatás minden szintjén törekszenek az ekvivalencia elvének betartására, és elismerik állampolgáraik beiratkozásának, illetve tanulásának tényét a másik Fél területén elhelyezkedő oktatási intézményekben. Saját oktatási intézményeikben elősegítik a nemzeti kisebbségek történelmének és kultúrájának megismertetését.” (10. pont)⁴

Az 1991. december 1-jén tartott függetlenségi referendum előtti héten az oktatási minisztérium hivatalos lapjában, az *Oszvitában* az akkori miniszterhelyettes egy teljes oldalas cikket közölt *Ukrajna népeinek nemzeti iskolái* címmel, amelyben kiállt amellett, hogy a jövőben a nemzetiségi iskoláknak nemzetiségi szellemet kell biztosítani, amit a független Ukrajna a jövőben megvalósít.⁵

Az Ukrajnában élő kisebbségek megnyugtatót, az ország függetlensége mellé állítását szolgálta az Ukrajnában élő nemzetiségek jogairól szóló nyilatkozat is, amit az ukrán parlament, a Legfelsőbb Tanács 1991. november 1-jén fogadott el. A nyilatkozat az Ukrajnában élő kisebbségek számára garantálja a teljes politikai, gazdasági, szociális, kulturális egyenlőséget. Biztosítják a nemzetiségi vidékeken a nemzetiségi adminisztrációs egységek kialakítását, megfelelő feltételeket teremtenek a nemzetiségi nyelvek és kultúrák fejlődéséhez. Minden nemzetiség számára garantálják az anyanyelv szabad használatát a társadalmi élet minden terén, az oktatást, a termelést, a médiát is beleértve. Azokon a területeken, ahol egy tömbben élnek és többséget alkotnak a nemzeti kisebbségek, anyanyelvük az államnyelv mellett hivatalos nyelv lehet. Garantálják a kisebbségek számára a szabad vallásgyakorlást, a nemzeti szimbólumok szabad használatát, nemzeti ünnepeik méltatásának lehetőségét, nemzetiségi szervezetek létrehozását, tömegrendezvények szervezését, kulturális központok alapítását. A szervezetek számára lehetővé teszik folyóiratok, újságok, múzeumok, színházak, kulturális egyesületek, tánc csoportok alapítását. Külön cikkelyben kötelezik magukat, hogy a kisebbségek történelmi, kulturális emlékeit törvényi védelem alá helyezik.⁶

A kisebbségek megnyerését és az ukrán nemzeti érdekeket egyaránt szolgálta az USZSZK 1991. május 23-án kihirdetett oktatási törvénye. Az oktatási törvény szerint az állampolgároknak faji, vallási, nemzetiségi és egyéb hovatartozásuktól függetlenül joguk van az ingyenes oktatáshoz az állami oktatási intézményekben, amit az állami és nem állami tulajdonjogú oktatási intézmények széleskörű hálózata biztosít. A törvény értelmében az oktatás minden típusát és formáját hozzáférhetővé kell tenni minden állampolgár számára, egyenlő feltételeket kell biztosítani mindenkinek tehetsége, adottságai kibontakoztatásához, fejlesztéséhez (7. cikkely). A törvény szerint az oktatás az iskolákban ukrán nyelven történik, de az 1989-ben elfogadott nyelvtörvény 26–28. cikkelye alapján a nemzetiségi területeken anyanyelvű oktatási intézmények hozhatók létre, az ukrán tannyelvű intézményekben szülői kérelem alapján a nemzetiségek nyelvén oktató osztályok és csoportok nyithatók. A felsőoktatási intézményekbe történő felvételzés lehetőségét a nyelvtörvény alapján határozzák meg, így annak 29. cikkelye szerint a nemzetiségi szakembereket képző felsőoktatási intézményekbe a jelentkezők anyanyelven felvételizhetnek.⁷

A kisebbségi nyelvek fejlődését, használati terének kiterjesztését garantálta az 1992-ben elfogadott Ukrajna Nemzetiségi Kisebbségekről szóló törvénye is. A törvény 6. cikkelye szerint az állam minden nemzetiségi kisebbség számára garantálja a nemzeti kulturális autonómiához való jogot. Igaz, a nemzeti kulturális autonómiát nagyon szűken értelmezi az adott törvény: alatta az anyanyelv használatát, az anyanyelvű oktatást vagy nyelvtanulást érti az állami oktatási intézményekben, a nemzeti kulturális szövetségek által

a nemzeti kulturális hagyományok fejlesztését, a nemzeti jelképek használatát, nemzeti ünnepek méltatását, saját vallásgyakorlást, irodalmi, művészeti, tömegtájékoztatói eszközök iránti igények kielégítését, nemzetiségi, kulturális és oktatási intézmények létrehozását.⁸

A független Ukrajna, elismerése után, elkezdte az önálló állami berendezkedés különböző rendszereinek kiépítését. A kormány összehívta az ukrainai közoktatási dolgozók első országos kongresszusát annak érdekében, hogy elfogadják az oktatás fejlesztésének tíz évre szóló koncepcióját. A közoktatási dolgozók kongresszusát 1992. december 23–26. között hívták össze, az időpont kitűzésekor nem vették figyelembe, hogy ebben az időpontban van a római katolikusok és reformátusok karácsonya, amely az Ukrajnában élő kisebbségek közül a jelentős számú lengyeleket, valamint a magyarokat érintette. A kongresszuson Kárpátaljáról 3 magyar nemzetiségű delegátus is részt vett (a KMPSZ elnöke, a Beregszászi Magyar Gimnázium igazgatója és a Bátyúí Középiskola magyartanára). A plenáris ülésen a KMPSZ elnöke nem kapott szót, hogy előterjessze a szervezet által jóváhagyott kisebbségi koncepciót, így a szekcióüléseken ismertették az adott dokumentumot. A konferencia elfogadta az *Ukrajna a 21. században* című dokumentumot, amely tíz évre meghatározta az oktatásfejlesztés irányát. A koncepció az ukrainai nemzeti oktatási rendszer újjászervezését tűzte ki célul. Az oktatás fő stratégiai feladatoként határozták meg a nemzeti oktatási rendszer felépítését és újjászervezését, az oktatás szintjének növelését, a fejlett országok színvonalára emelését, aminek érdekében gyökeres reformokat terveztek az oktatás szerkezetében, szervezésében. Az alap gondolatok egyike az állami monopólium megszüntetése az oktatás terén azáltal, hogy az állami kritériumok betartása mellett nem állami oktatási-nevelési intézmények alapítását engedélyezik, az állami intézményeket pedig demokratizálják. Az oktatási reformok végrehajtásánál prioritásként tüntették fel a nemzeti oktatási rendszer felépítését, melyhez minden oktatási intézményben megfelelő körülményeket kívántak teremteni a hatékony munkához. Az alapidokumentum szerint minden oktatási intézmény ukrán, legalábbis szellemében és az oktatás tartalmát illetően, csak az oktatás nyelve lehet különböző. Minőségi változást terveztek az ukrán nyelv, az idegen nyelv, a történelem, az irodalom, a matematika és más természettudományok oktatása terén. A nemzeti nevelés fő céljaként a felnövekvő nemzedék szociális tapasztalatainak megszerzését, az ukrán nép szellemi értékeinek átörökítését, a nemzetiségi kapcsolatok magas kultúrájú elsajátítását, az ukrán állampolgári tudat kinevelését nevezték meg.⁹

Az ukrainai kisebbségek anyanyelvű/anyanyelvi oktatásának, képzésének helyzetében jelentős fordulatot hozott az 1996-ban elfogadott új alkotmány. Az alkotmányban Ukrajnát a korábban soknemzetiségű államként meghatározott formáció helyett már egységes, monolit (*szorbornaja*) nemzetállamként definiálják. Az új ukrán alkotmány garantálja a kisebbségek szá-

mára a korábban szerzett kisebbségi jogok megtartását, de sajátos kiemelt kisebbségként az ország orosz lakosságát kezeli. Például a 10. cikkely kimondja, hogy az állami nyelv az ukrán, de biztosított az orosz és a többi ukrainai nemzeti kisebbségek nyelvének szabad fejlődése, használata és védelme. Az alkotmány 22. cikkelye szerint az új törvények elfogadása vagy a hatályos törvények módosítása esetén tartalmukra, terjedelmükre nézve az érvényes emberi és szabadságjogok nem sérülhetnek. Az alkotmány 24. cikkelye kimondja az állampolgárok egyenlőségét fajra, bőrszínre, politikai, vallási és egyéb meggyőződésre, nemre, etnikai és szociális származásra, vagyoni helyzetre, lakhelyre, nyelvi és más ismérvekre való tekintet nélkül. Az alkotmány 53. cikkelye szerint az állam biztosítja a teljes általános és középiskolai, szakmai-műszaki, főiskolai oktatás hozzáférhetőségét és ingyenességét az állami, önkormányzati tanintézetekben a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára is. Szavatolják azt a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak, tanulják anyanyelvüket az állami és önkormányzati intézményekben vagy a nemzeti kulturális egyesületek közreműködésével. A 11. cikkely kimondja, hogy az állam elősegíti az ukrán nemzet történelmi tudatának, hagyományainak, kultúrájának konszolidálódását és fejlődését, valamint Ukrajna valamennyi őslakos népe és nemzeti kisebbsége etnikai, kulturális, nyelvi és vallási sajátosságának fejlődését.¹⁰

Az új alkotmány az ukrainai kisebbségek anyanyelvhasználatában jelentős változást hozott annak ellenére, hogy a szerzett kisebbségi jogok szűkítését tiltotta. 1997-ben az Oktatási Minisztérium a kisebbségek bevonása nélkül kidolgozta az Ukránban élő nemzeti kisebbségek oktatási koncepcióját, melynek alap gondolata a polikulturális (a multikulturális kifejezés ukrán változata) oktatás bevezetése volt. A *polikulturális* oktatás címen a koncepció az alábbi intézkedéseket tervezte:

- a nemzetiségi iskolák anyanyelvű oktatását az óvodai nevelésre és az elemi iskolai képzésre kívánta redukálni, tehát egy átirányítós oktatási modellt ajánlottak a kisebbségek számára a hatályos kétnyelvű, illetve anyanyelvű oktatás helyett;
- a felsőoktatási intézményekbe történő jelentkezéshez, minden szak esetében, a kisebbségek számára kötelezővé tették volna a felvételi vizsgát ukrán nyelvből és irodalomból;
- a különböző nemzetiségi intézmények együttműködését külföldi oktatási intézményekkel, a tervezet szerint, csak nemzetközi, államközi és ágazati szerződések alapján kívánták engedélyezni;
- az ukrainai diákok külföldi tanulása, szakmai gyakorlata, tudományos tevékenysége a területi oktatási főosztályok állami adminisztrációinak igényei alapján az Ukrán Oktatási Minisztérium és a Külügyminisztérium jóváhagyásával történhetett volna.¹¹

A tervezet a földrajzi nevek anyanyelvű használatát is „kifelejtette” a deklarált jogosítványok köréből. A kisebbségek számára célként tűzték ki az „ukrán mentalitás kialakítását”, így a kisebbségektől nem az ukrán társadalomba történő betagozódást, hanem az ukrán nemzetbe való beolvadást várták el. A koncepció negyedik változatában ezen enyhítettek, és a tervek szerint a felsőbb tagozatokon a tantárgyak legalább 40%-át tervezték ukránul oktatni egy olyan országban, ahol a kisebbségi iskolákban dolgozó pedagógusok nem tanulták az ukrán nyelvet, mert a szovjet rendszerben az orosz volt a kötelező. Az anyanyelvű oktatás esetén a szakkifejezéseket, a tananyag rövid tartalmát, fogalomrendszerét ukrán nyelven is ismertetni kellett volna a tervezet szerint. Az előterjesztés a matematikai, technikai, művészeti stb. jellegű tantárgyakat is az „ukranisztika” körébe sorolta. A szakképző iskolákban anyanyelven csak a népi kézműves mesterségek oktatását tervezték. Az ukrán lakosság oktatási igényeinek figyelembevétele az egy tömbben élő nemzetiségi területeken kötelező lett volna. A tervezet sem a kisebbségek igényeit, helyzetüket, sem a lehetőségeket, sem a hatályos törvényeket nem vette figyelembe. Két évig tartó különböző szintű, a koncepciótervezet elleni tiltakozások után azt elfektették, de apró lépésekben elemeit bevezették.¹²

Az unitus Ukrajna oktatáspolitikája

2001-ben az államelnök elrendelte az ukrainai közoktatási dolgozók második kongresszusának összehívását azzal a céllal, hogy a következő évtizedre is meghatározzák az oktatási rendszer fejlődésének irányvonalát. A kongresszusra Kárpátaljáról a nemzetiségi oktatás képviselőit nem delegálták, így nem volt lehetőségük, hogy kifejtsék közösségük elképzeléseit. A Kijevben, 2001-ben megtartott kongresszus elfogadta *Az oktatás nemzeti doktrínája* című oktatási stratégiát, amely az ország versenyképességét az oktatás fejlődésének függvényeként határozta meg. A globalizáció és a nemzetközi trendek kihívásaira adott válaszként aktuális feladatként tűzték ki a minőségi oktatáshoz való egyenlő hozzáférést, az élethosszig tartó tanulás lehetőségének biztosítását, valamint az oktatás nemzeti jellegének erősítését. A nevelés terén célként határozták meg, hogy a diákokban tudatosítani kell: ők az ukrán néphez tartoznak, és ezt az oktatás nemzeti jellege által kell megvalósítani. Az oktatás feladatát a nemzeti eszme hitelesítésében, a nemzeti identitás kialakításában, az ukrán nemzet kultúrájának fejlesztésében, az egyetemes kulturális értékek elsajátításában határozták meg. A nemzeti nevelést, melynek fő elve a hazafi, az öntudatos állampolgár nevelése, fő prioritásként, az oktatás szerves részeként definiálták. A Nemzeti Doktrína, stratégiai kérdésként, az ukrán állam- és nemzeteszme fejlesztését tűzte ki fő célul az oktatásban, a rendszer minden szintjén, az óvodától az egyetemig.¹³

A dokumentum szellemének megfelelően a következő években olyan intézkedéseket hoztak, ami elsősorban az ukrán mint államnyelv státuszának megerősítését segítette. Az oktatási intézményekben növelték az ukrán nyelv és irodalom óraszámát, kötelező érettségi tárggyá nyilvánították annak ellenére, hogy a tantárgy oktatásának tárgyi feltételeit nem biztosították. A nemzetiségi iskolákban a kötelező vizsgák bevezetésekor még nem voltak ukrán nyelv és irodalom tankönyvek mindegyik évfolyamra, iskolai szótárak és szakképzett oktatók.

Az ukrainai oktatási rendszerre és a nemzeti kisebbségek oktatására a legnagyobb hatást a Nemzeti Doktrínában stratégiai kérdésként megjelölt irány, a „csatlakozás az európai felsőoktatási térséghez” szellemében hozott intézkedések gyakorolták. 2004-ben elnöki rendelet alapján elkezdődtek a tárgyalások a bolognai folyamathoz való csatlakozásról. Az országon belüli előkészületi fórumokon a minisztérium által előterjesztett vitaanyagokból egyértelműnek tűnt, hogy a csatlakozás kapcsán az európai oktatás kisebbségeket érintő oktatási technikáiból azokat kívánták átvenni, amelyek az ukrán nemzeti oktatási rendszer doktrínában kitűzött céljait szolgálták.

2005-ben Ukrajna csatlakozott a bolognai folyamathoz. Ettől az évtől kezdve az Oktatási Minisztérium minden intézkedését, rendeletét erre hivatkozva hozta meg, és úgy tüntette fel, mint európai elvárást és igazodást az európai normákhoz. A meghozott intézkedések nagyrészt formailag követték az európai gyakorlatot, de szellemükben és a gyakorlatban az ukrán nemzetállam, nemzeteszmé, nemzeti tudat fejlesztését, az ukrán nyelv monopol helyzetének megszilárdítását szolgálták.

A bolognai csatlakozás után, annak szellemében az átjárhatóság és a diplomák kölcsönös elismerése érdekében az ország oktatási szerkezetét igazítani kellett volna az európai rendszerhez, különösen a felsőoktatás terén. Ukrajnában a felsőoktatás rendszere jelentősen különbözik az európai felsőoktatási térségben elfogadott rendszerektől. A felsőoktatás szerkezetileg négy szintű képzésből áll, melynek első, második fokozata az általános iskolára épülő *szakképzésnek* és *technikusi* képzésnek felel meg, a harmadik fokozatú képzés az érettségre épülő négyéves *bachelor* szint, míg az egyetemi képzés alatt értik az 1-2 éves *magister* képzést, ami a *master* fokozatot jelenti, de egyetemi szintnek számít az egyéves, úgynevezett *specialist*-képzés is. Mindkét egyetemi szintű képzés feljogosítja a diplomásokat arra, hogy tanulmányaikat *aspirantúrán*, azaz PhD-képzésben folytassák.

A középfokú oktatás Ukrajnában 11 évfolyamos, így a bachelorképzés 8 szemeszteres. A bolognai folyamathoz történő csatlakozáskor az érettségi Ukrajnában belső érettségit jelentett, amit a felsőoktatási intézmények tanárai szerveztek és bonyolítottak le. A felvételi eljárást, annak tartalmát a felsőoktatási intézmények saját szabályzatuk alapján szervezték. Az országra jellemző állapot, a nagymértékű korrupció, begyűrűzött a felsőoktatási in-

tézményekbe is, ami elsősorban a felvételi kapcsán mutatkozott meg, főleg az államilag finanszírozott helyek betöltésekor. A nagymértékű korrupció elterjedésének oka elsősorban az állami intézmények rossz pénzügyi finanszírozásában keresendő. Az első szabadabb oktatási törvény eredményeként a felsőoktatási intézmények száma és azok szak kínálata gyorsan szaporodott, miután az állam az intézmények finanszírozásának 50%-át tudta biztosítani. Ez a helyzet arra ösztönözte az intézményeket, hogy bővítsék a beiskolázandó hallgatók számát, növeljék a költségtérítési helyek arányát. Az ösztönzés eredményeként 2001-re a 46 milliós országban 960 felsőoktatási intézmény működött. Az állami intézmények nagy részében a költségvetési hiány olyan mértékű lett, hogy a pedagógusok hónapokig nem kapták meg fizetésüket (a több hónapos fizetéselmaradás a 90-es években a teljes állami szektorra jellemző volt), így a korrupciónak egy olyan változata is elterjedt, ami az európai országokban elképzelhetetlen. A bér nélkül dolgozó egyetemi oktatók egy része a diákoktól „önkéntes és önkényes vizsgadíjat” szedett, majd egyes intézményekben kialakult az érdemjegyek árrendszere, az évfolyammunkák és szakdolgozatok árértéke. A tarthatatlan helyzetet orvosolni képtelen oktatási szervek a bolognai folyamatra hivatkozva vezették be a független érettségi-felvételi vizsgák rendszerét. Létrehozták a két-három megyét felügyelő regionális vizsgaközpontokat, ahová a továbbtanulni szándékozó, érettségi előtt álló diákok bejelentkezhetnek, és a kijelölt iskolájukhoz legközelebb lévő vizsgahelyeken írhattak felvételi tesztet. Az egyetemek a rendelet értelmében immár belső felvételt nem szerveztek, a hallgatókat a vizsgaközpontok által kiállított dokumentumok alapján vették fel. A rendszer Európa több országában hatékonyan működik és pozitív, racionális hozzáállás mellett valóban szolgálhatja az esélyegyenlőséget, megszüriheti a korrupciót. Ukrajnában is az esélyegyenlőség biztosításaként és a korrupció megfékezéséért hirdették meg a 2006-ban, az akkori szocialista párti oktatási miniszter, Sztanyiszláv Nyikolajenko alatt kísérletileg kialakított központosított felvételi eljárást, amit a miniszter 2007. július 13-án kelt 607-es számú rendeletével a 2008/2009-es tanévtől kezdve tett kötelezővé és egyetemessé minden oktatási intézmény számára. A rendelet értelmében az ukrainai állami és nem állami felsőoktatási intézményekbe minden szakra és szakirányra kötelezővé tették a felvételi vizsgát ukrán nyelvből és irodalomból olyan szinten, amit az ukrán anyanyelvű, ukrán iskolában érettségizett és ukrán bölcsész szakra felvételizőktől elvártak. Aki ukrán nyelvből és irodalomból ezen a vizsgán nem érte el a minisztérium által meghatározott szintet, bárhogy teljesített más tárgyakból, nem nyújthatta be jelentkezését egyik felsőoktatási intézménybe sem. A 2007-es rendelet szerint az ukrán mellett az egyetemek dönthettek arról, hogy melyik szaktárgyból kérnek még a független vizsgaközpontokban tett teszteredményeket igazoló okiratot a jelentkezőktől. A rendelet első változata szerint a szaktárgyi vizsgákat is, az esélyegyenlőség biztosítása és

a korrupció elkerülése érdekében, ukrán nyelven lehetett tenni. Az új rendszer ilyen formában diszkriminatívnak bizonyult a kisebbségekkel szemben. Egyrészt ukrán nyelvből és irodalomból minden állampolgártól elvárta azt a szintet, amit egy született ukrántól, ami abszurd, mert egyik kisebbség sem fog anyanyelvi szinten beszélni, amennyiben ez a nyelv számára második, tanult nyelv. Az ukrán anyanyelvi szint számonkérése a kisebbségektől azért is diszkriminatív, mert az állam annak elsajátítását nem támogatta megfelelő szinten: hiányzott az oktatás tárgyi, személyi feltétele, alacsonyabb óraszám-ban és más terv szerint tanították őket, mint ukrán anyanyelvű és ukrán iskolában érettségiző társaikat. A szaktárgyak ukrán nyelven történő számonkérése szintén diszkriminatív, miután bármilyen szinten is beszéljen valaki a számára nem anyanyelvnek számító tanult nyelven, ha a szaktárgyakat nem azon a nyelven sajátította el, amelyiken a tudásszint mérése történik, a teljesítménye nem összemérhető azok teljesítményével, akik ezeket a tárgyakat anyanyelven tanulták és azon a nyelven teheték vizsgájukat. A felvételi rendszer átalakítása diszkriminatív azért is, mert szerzett kisebbségi jogokat szüntet meg, ami alkotmányt sért. A rendelet bevezetésének politikai célja is volt, mivel az országos választások előtt született, és bevezetésével a nyugat-ukrainai nemzeti érzelmű szavazók megnyerését célozta meg a szocialista párt.

A választásokon a jobboldali koalíció nyert, a miniszter a nyugat-ukrainai Lembergi Egyetem rektora, Ivan Vakarcsuk lett. Az új miniszter szocialista elődjének rendeletét nem vonta vissza, hanem miniszteri rendelettel módosította azt, és engedélyezte a nemzetiségi iskolák végzőseinek, hogy szaknyelvi szótárakat használhassanak a vizsgákon.¹⁴ A társadalmi elégedetlenség és a kisebbségek különböző szintű belföldi és külföldi politikai nyomásának hatására a miniszter 2008. január 24-én kelt 33. számú rendeletében a nemzetiségi iskolák végzőseinek engedélyezte szaktárgyakból az oktatás nyelvén történő vizsgázást. A felvételi új rendszere a kisebbségek számára így is diszkriminatív és visszalépést jelentett még a szovjet állapothoz képest is, amikor szerzett jogként a nemzetiségi iskolák végzősei anyanyelven és anyanyelvből felvételizhettek. A rendelet azt sem tette lehetővé, hogy a kisebbségi nyelvekből vizsgázhassanak a nemzetiségi iskolák végzősei, mert a vizsgaközpontok, a korrupció kiszűrésére hivatkozva (mintha kizárólag a kisebbségek lennének korrumpáltak), nem szervezhettek kisebbségi anyanyelvből érettségít. Ennek eredményeként például a nemzetiségi nyelv és irodalom szakra sem tehetek saját anyanyelvükből, az oktatás nyelvéből vizsgát a nemzetiségi iskolákban érettségizett felvételizők. A rendelet értelmében nemzetiségi nyelv és irodalom szakra, így magyar szakra is, mindegyik felsőoktatási intézményben – a nem állami alapítású és fenntartásúakban is – ukrán nyelv és irodalomból, Ukrajna történelméből és egy választható tárgyból kellett érvényes vizsgaeredményt igazoló dokumentumot benyújtani. A választható vizsga-

tárgyakat is limitálták, például nyelv szakokra az angol, francia, német vagy spanyol nyelvek közül választhattak.¹⁵ Az új rendszer értelmében, még ha jól tudta is az ukrán nyelvet és irodalmat egy kisebbségi felvételiző, jelentős hátránnyal indult a versenyvizsgán azokkal szemben, akiknek az ukrán az anyanyelve, s ez megmutatkozott a teljesítményekben, így nagyobb mértékben és nagyobb eséllyel szorultak ki az államilag finanszírozott helyekről a nemzetiségi iskolák végzősei.¹⁶

A rendszer azóta is a politikai csaták középpontjában áll, és a pártok minden választáskor vagy megőrzését, vagy eltörlését tűzik zászlójukra. Így történt ez a 2009-es államelnöki választás idején is, amikor az orosz- és kisebbségbarátnak titulált Viktor Janukovics és a nemzeti erőket képviselő Júlia Timosenko vívta csatáját az elnöki posztért. Janukovics az orosz polgárok szavazatainak maximalizálása érdekében kampányát részben arra építette, hogy megválasztása esetén eltörli a rendszert, és biztosítja a kisebbségek számára nemcsak az esélyegyenlőséget a felvételi és a képzés folyamatában, de a teljes nyelvhasználat jogkörét azokban a régiókban, ahol a részarányuk eléri a 10%-ot. A választásokon ő lett az államelnök, s miután Ukrajnában elnöki rendszer van, ezért az általa kinevezetett Dmitro Tabacsnyik lett a miniszter. Az ígéretekben alig valósult meg valami. Tovább korlátozták az egyetemi jogköröket, teljesen központosították a felvételi rendszert, s az ukrán továbbra is kötelező minden szakra. A követelményrendszer továbbra is az ukrán anyanyelvű, ukrán iskolát végzettek, valamint az ukrán nyelv és irodalom szakra felvételizők mércéjéhez igazodik. Az ukrán mellett a minisztérium még egy kötelező tárgyat jelölt meg minden szakra, ami tovább rontotta egy kisebbségi tanuló felvételi esélyeit. Például óvodapedagógia szakra kötelezővé tették a biológia vizsgát azon a szinten, amit a leendő biológusoktól, orvostanhallgatóktól elvárnak, tanítói szakra a matematikát azon a szinten, amit a leendő matematikusoktól, mérnököktől kérnek számon. Azok a hallgatók, akik a kötelező szaktárgyból elérhető 200 pontból 170 pontra teljesítettek, ha nem is érték el ukránból a 124-es minimális ponthatárt, benyújthatták jelentkezésüket a felsőoktatási intézményekbe. A rendelet módosításaként a korábbi évekhez képest a vizsgaközpontokban letett vizsgák eredményei három évig érvényesek, míg korábban minden évben minden tárgyból újra kellett vizsgát tennie annak, aki nem nyert felvételt az adott évben. Engedélyezték azt is, hogy levelező tagozatra a felsőoktatási intézmények belső vizsgát is szervezhettek azok számára, akik 2007, azaz a rendszer bevezetése előtt, érettségiztek.¹⁷

A 2010/2011-es tanévben az orosz nyelvet és irodalmat a választható nyelvek sorába emelték, a többi kisebbség anyanyelve számára ezt nem tették lehetővé. Tabacsnyik ezzel a rendeletével az orosz szavazópolgárokat jutalmazta, és ezzel az ukrainai kisebbségeket első- és másodosztályú kisebbségekké nyilvánította. A rendelet főleg a magyar és román közösséget érintette,

mert ők rendelkeznek anyanyelvű intézményhálózattal, a többi kisebbség már a nyelvcsere határán, vagy azon túl van, és így vagy orosz vagy ukrán tannyelvű intézményben tanul, ahol anyanyelvét fakultációként, vasárnapi iskolában, esetleg kötelező tantárgyként tanulhatja.¹⁸

A kárpátaljai magyar közösség politikai nyomására, Hoffmann Rózsa és Németh Zsolt államtitkárok, illetve Bayer Mihály nagykövet közbenjárásával, a 2012/2013-es tanévre szóló rendeletét megjelenése után a miniszter módosította.¹⁹ A módosítás eredményeként a magyar szakra felvételizők 2012-ben magyar nyelvtanból a felsőoktatási intézményekben tehetnek belső felvételi vizsgát.²⁰ Ez azt jelenti, hogy a nem orosz ukrainai kisebbségek, így a magyarok anyanyelvének státusza még mindig nem érte el az orosz nyelv státuszát, mert nem központilag, a független vizsgaközpontok által szervezett rendszerben történik a felvételi, így más szakra választható tárgyként sem szerepelhet.

Azt a lehetőséget, hogy az orosz választható tárgy legyen az idegen nyelvek sorában, a miniszter rendeletmódosítással a 2012/2013-as tanévre megszüntette, vagyis nem a magyar és a román nyelvek presztízsét emelte a választások után az orosz nyelvnek a 2011/2012-es tanév felvételi rendjében biztosított szintjére, hanem az orosz nyelvhasználat körét csorbította. Az új rendelet tovább emelte a kötelező ponthatárt a szaktárgyakból. A minisztérium által minden szakra előírt tantárgy esetében akkor nyújthatja be jelentkezését a hallgató egy adott szakra, ha a szaktárgyából egy 200 pontos tesztből 140 pontot teljesített.²¹

A szerzett kisebbségi jogok és az ukrán államiság kialakulásának első öt évében törvényileg garantált jogok megcsorbítása 2004 óta számos más területen kimutatható. Az Oktatási és Tudományos Minisztérium 2004. február 17-én kelt rendelete értelmében lekerültek az oktatási intézmények bélyegzőiről, az intézményi cégtáblákról a kisebbségi nyelvű feliratok.²² Egy 2008-as rendelettel az oktatási intézményekben megtiltották az osztálynaplók kisebbségi nyelven történő vezetését.²³

2004-ben törvényt módosítások eredményeként megvonták az állami normatív támogatást a nem állami alapítású oktatási intézményektől.²⁴ 2004-ig az alapítványi óvodák, általános és középiskolák, melyek kollektív (közösségi) tulajdonjogi formával rendelkeztek, az államilag kötelezően előírt tantárgyak oktatásáért normatív támogatásban részesültek, amiből fizethették a pedagógusok bérét. Ezt az 1991-ben elfogadott oktatási törvény szellemében folyósították, amely kimondta, hogy Ukrajnában mindenki számára kötelező az érettségi, aminek megszerzését az állam biztosítja az állami, önkormányzati és közösségi oktatási intézmények hálózatán keresztül. 2004-ben központilag megszüntették a közösségi tulajdonjogi formát, és minden közösségi alapítású oktatási intézmény státuszát automatikusan magántulajdonjogi kategóriába sorolták. A magánalapítási oktatási intézmények viszont állami

támogatásban a törvény szerint nem részesülhetnek. A törvénymódosítás eredményeként Kárpátalján megvonták az egyházi alapítványi líceumok és óvodák normatív támogatását.

A felvételi rendszer kisebbségeket sértő módosítása miatt, úgymond *a kisebbségek érdekében*, akik az esélyegyenlőség hiányát kifogásolták az ukrán nyelvű felvételi kapcsán, arra hivatkozva, hogy ezt nem tudják olyan szinten elsajátítani, mint egy született ukrán, az Oktatási és Tudományos Minisztérium kísérletet tett az anyanyelvű oktatási intézményhálózat teljes felszámolására. Az oktatási miniszter 2008. május 26-án 461. számú rendeletében az ukrán nyelv oktatásának hatékonysága érdekében elrendelte, hogy a nemzetiségi iskolákban 2008–2011 között folyamatosan térjenek át az ukrán nyelvű oktatásra, ahol az elemi iskola után tanulmányaikat ukránul végezhetik. A kisebbségek tiltakozása kapcsán kialakult nemzetközi nyomás hatására végül a nemzetiségi iskolákban növelték az ukrán nyelv és irodalom órák számát, egy-egy tárgy oktatását ukránul végzik (katonai nevelés, testnevelés), de az átírányításos oktatási technika bevezetését a nemzetiségi iskolákban nem tudták bevezetni.²⁵

Ukrajna csatlakozása a bolognai folyamathoz országos szinten egyfajta nyitásként jelent meg Európa irányába. Az egyezmény kommentálása úgy belföld, mint külföld felé első lépésnek tűnt az európai uniós elkötelezettség szempontjából, mintha ezen keresztül bővílnének majd más területi jellegű kapcsolatok. Ukrajna azzal, hogy 2005-ben aláírta a csatlakozási nyilatkozatot, kötelezte magát, hogy a bolognai folyamat szellemében elősegíti az ország felsőoktatásának integrálását az európai felsőoktatási térbe, ennek megfelelően átszervezi a felsőoktatás rendszerének struktúráját. A bolognai folyamat azt is jelentené, hogy a felsőoktatási közös alapok megteremtésével biztosítja az intézmények közötti átjárhatóságot országon belül és azon kívül a diákok és előadók számára. A tanárok és diákok mobilitásának alapfeltétele a különböző szintű képzettségek elismerése, az egymásra épülő diplomák rendszerének összhangja és a fokozatok elismerése. Ukrajnában még a szovjet rendszerben kialakult tudományos szintek vannak érvényben, a tudományok kandidátusa és az akadémiai doktori fokozat. Ukrajnában automatikusan elismerik a függetlenség előtti időszakban a Szovjetunióban szerzett kandidátusi és doktori fokozatokat. A más országokban szerzett tudományos fokozatokkal kapcsolatban Ukrajna a 90-es évek közepétől kezdve külön megállapodásokat kötött a honosításokra vonatkozóan. A megállapodások egy része általános elvi meghatározásokat tartalmaz, amelyben pontosítják, hogy a külföldön szerzett diploma milyen szintű diplomának felel meg Ukrajnában, majd annak elismertetését, tehát honosítását az adott ország honosítási eljárása szerint kell megszerezni. Például az Ukrajna és Magyarország között kötött ekvivalenciaszerződés értelmében:

- Az ukrán felsőoktatási intézményekben 3-4 éves képzésben szerzett Bakalavr végzettséget tanúsító oklevelek és a magyar felsőoktatási intézményekben azonos idejű képzésben szerzett főiskolai végzettséget tanúsító oklevelek egyenértékűek (4. cikk).
- A Magyar Köztársaságban kiállított egyetemi oklevelek és az Ukrajnában kiállított tudományok magisztere és a „Diplom-Specialist” oklevelek egyenértékűek (5. cikk).
- A Magyar Köztársaság doktori (PhD), illetőleg mester (DLA) fokozatnak ismeri el az Ukrajnában szerzett tudományok kandidátusa fokozatot. Ukrajna a tudományok kandidátusa fokozatnak ismeri el a Magyar Köztársaságban szerzett doktori (PhD), illetve a művészetek terén megszerzhető mester (DLA) fokozatot. A Magyar Köztársaságban szerzett doktori (PhD) és mester (DLA) fokozat tulajdonosai Ukrajnában a doktori értekezés megvédésével tudományok doktora fokozatot szerezhetnek (6. cikk).

A szerződés tartalmaz egy olyan passzust, ami az elismertetést szinte lehetetlenné teszi: „A fokozatok egyenértékűségét a Szerződő Felek országaik érvényes jogszabályainak megfelelően ismerik el. Ezeket a fokozatokat akkor lehet egyenértékűnek elismerni, ha a teljesített követelmények megfelelnek a másik országban előírt követelményeknek.”²⁶

Az Ukrajnában hozott honosítási rendelet értelmében nem egyszerű a külföldön szerzett diplomákat elismertetni. A bachelor- és magisterdiplomák esetében be kell nyújtani a folyamat alatt tanult tantervi rendet, és a minisztérium által kijelölt ukrán felsőoktatási intézményben különbözeti vizsgát kell tenni azokból a tárgyakból, amit az ukrán rendszerben előírnak, de az illető nem tanult. Ukrajnában 11 éves az oktatás, s ennek megfelelően az erre épülő felsőoktatási szint, a bachelor fokozat 4 éves (8 szemeszter), tehát diplomához 240 kredit megszerzésével juthat egy diák, az európai 180 kredités bachelor szinttel szemben. Az egy évfolyamra eső 60 kreditet általános ismereti tárgyak teszik ki, melyek az egyetemes műveltséget kell, hogy szolgálják minden szakon: politológia, filozófia, vallástörténet, szociológia, pszichológia, egyetemes kultúrtörténet. Továbbá a Nemzeti Doktrína szerint a felsőoktatás rendszere is az ukrán nemzetállam építésének eszközévé vált, így számos olyan tárgyat tanulnak bachelor szinten, ami ezt a célt szolgálja: Ukrajna története, ukrán hivatali nyelv, ukrán kultúrtörténet. A közismereti, de főleg a nemzeti jellegű tárgyakból a különbözeti vizsgát ukrán nyelven kellene letenni a diplomáját honosíttatni akaró diáknak. A nemzeti kisebbség külföldön diplomázott fiataljai 5 év kihagyás után, az egyébként is rosszul tanított és elsajátított államnyelv megfelelő tudásszintjének hiányában, ennek nehezen vagy alig tudnak eleget tenni.²⁷

A fokozatok elismertetése még bonyolultabb eljárás szerint történik. A kérelmezőnek le kell fordítania dolgozatát és téziseit ukrán nyelvre, a védés előtt és a védés után publikált anyagainak fénymásolatát mellékelnie kell. Az eljárás

előtt hitelesíttetni kell a diplomáját (apoztille-peccséttel elláttatni abban az országban, ahol kiállították). Bizonyítani kell, hogy a diplomában szereplő egyén megegyezik azzal a személlyel, aki kérelmezi a honosítást. Ez utóbbi azt jelenti, hogy amennyiben a diplomában a kérelmezőnek nem cirill betűvel lett beírva a neve, és esetleg nem az ukrán útlevélben szereplő latinbetűs átírat formájában, hanem mondjuk az adott ország nemzeti nyelvének szabályai szerint, akkor a dokumentumok alapján a hatóság úgy tekint a kérelmezőre, mintha három különböző személy lenne, és azt kell igazolnia hiteles hely és pecsét által, hogy ez a három különböző név ugyanazt a személyt takarja. Ez a feladat a legtöbb esetben egy kárpátaljai magyar számára, aki Magyarországon szerezte a doktori fokozatát, szinte lehetetlen. Ugyanis a felsőoktatási egyetemek nyilvántartásában anyanyelven szerepeltek, például Ilosvai Penckófer László, aki egyébként az ukrán személyi igazolványa szerint Пенцкофер Василь, mert az anyakönyvvezető lefordította a nevét oroszra/ukránra, ennek megfelelően az ukrán útlevelében a latinbetűs átíratra szerint Pentskofer Vaszyl név áll. Ebben az esetben már az anyakönyvezésnél kétszeresen ferdítettek a keresztnéven, ugyanis a Vaszil magyar megfelelője a Bazil lenne, nem pedig a László. A honosítási eljárás tehát ott kezdődik és esetenként meg is reked, hogy az illető találjon olyan hivatalt, amelyik igazolja, hogy ez a három különböző név ugyanazt a személyt jelenti. Amennyiben mégis sikerült megoldania a fordítási és egyéb bürokratikus problémákat, a dokumentumcsomagot átvették, iktatták, akkor az ukrán hivatal kijelöl számára három, a témában jártas opponenst, akik véleményezik az egyébként már egyszer elfogadott dolgozatot. Amennyiben az opponensek pozitív bírálatot írnak a dolgozatról, úgy kijelölnek egy doktori iskolát, ahol a személy a doktori tanácsnál megvédheti a dolgozatot, és amennyiben a doktori tanács titkos szavazás révén legalább kétharmados többséggel elfogadja a védést, úgy az illető számára a külföldön szerzett PhD-diploma helyett kiadnak egy, az ukrán hivatal által kiállított kandidátusi fokozatról szóló oklevelet.²⁸

Az eljárás alapján levonhatjuk a következtetést, hogy bár a nyilatkozatok szintjén Ukrajna az európai felsőoktatási térbe történő integráció mellett kötelezte el magát, a gyakorlatban a diplomák honosításakor fenntartja magának azt a jogot, hogy a külföldön szerzett okleveleket felülbírálja és csak abban az esetben honosítja, ha az ukrán nemzeti állam követelményrendszerének eleget tesznek a kérelmezők. Az eljárás kihat a felsőoktatási intézmények működésére, főleg a tanárcserét és a tanárok mobilitását korlátozza rendeletileg. Közvetve kihat az intézmények minősítésére, a különböző szakok akkreditálására. Az egyetemek tudományos minősítésének, és így az államilag kiadott diplomák elismerésének alapfeltétele, hogy megfelelő arányú és az ukrán állam által elismert fokozattal rendelkező saját oktató vegyen részt a képzésben. Az intézmény saját oktatójának az a személy számítt, akinek a

főállása az adott intézményben van, amit azzal igazol, hogy az intézményben van a munkakönyve is. Az intézmény szempontjából a főállásban dolgozó alkalmazottak közül a szak akkreditálásakor azt a fokozattal rendelkező személyt számítják be az intézmény tanári állományának minőségét igazoló statisztikába, akinek fokozatát Ukrajnában már honosították. Ez azt jelenti, hogy egy-egy intézménynek hiába sikerült megnyernie egy-egy szakterület neves külföldi professzorát, hogy főállású vendégtanárként vegyen részt az intézmény munkájában, s növelje az oktatás színvonalát, az hivatalosan az intézmény minőségét értékelő mutatókban nem jelenik/jelenhet meg.

A fenti törvényhozási folyamat nagy hatással volt a vizsgált időszakban a kárpátaljai magyar oktatási rendszerre. A megyei oktatási főosztály statisztikai adatai szerint 2007-ig a kárpátaljai iskolákba járó gyerekek létszáma növekedett a magyar tagozatokon. A rendszerváltás utáni néhány szabadabb légkörű évnél köszönhetően olyan területeken, ahol a szovjet rendszerben nem volt magyar oktatás, igény mutatkozott annak megszervezésére. Megfordult az a szovjet rendszerben már majdnem általánossá vált tendencia, amely szerint a gyerekeket jelentős részben orosz osztályba járatják a magyar szülők. Ennek okai között szerepelhetett az is, hogy a boldogulás, de legalábbis a továbbtanulás lehetősége magyar nyelven is megteremtődött. Az is közrejátszhatott ebben a tendenciaváltozásban, hogy a kárpátaljai magyarság ismét átélt egy újabb országváltást, anélkül, hogy valós beleszólási lehetősége lett volna, s így újra szembesült másságával, és rákényszerült a tudatos identitásválasztásra. Harmadik okként jöhetett számításba az, hogy elvesztette státuszát az orosz nyelv, amit a magyar iskolákban kizárólagosan, mint a nemzetek közötti érintkezés nyelvét oktatták, a környezeti ukrán nyelv helyett, így az ukránt a szülők és a most főiskolánkon tanulók nagy része sem ismeri, lévén a szovjet rendszerben csak az oroszot tanulta, ezért aki gyermeke tudatos tanulását kívánta segíteni, az anyanyelvű iskolát választott számára.

Ezt a tendenciát állította meg a 2004 óta tapasztalható politikai folyamat. A rendszerváltáskor Magyarország a szovjet térség országai között vezető pozícióban volt, Ukrajna pedig nagyon szegény országgént lett független. Ukrajnában 2004-re, a rendszerváltás előtti állapothoz képest, konszolidálódott a helyzet, és – legalábbis a mutatók szerint – az ország fejlődésnek indult, míg a 2004-es népszavazással Magyarország azt üzent a határon túli magyarokkal kapcsolatban (legalábbis ilyen olvasata van az ukrán elit számára), hogy lemondott róluk. Az ebben az időszakban zajló narancsos forradalom, ezzel a tendenciával ellentétben, megerősítette az ukrán nemzeti öntudatot, megszületett az ukrán politikai nemzet, ami arra inspirálta a vezető elitet, hogy minél hamarabb homogenizálja a társadalmat. Ez kihatott az oktatás minden szintjére. A kisebbségi anyanyelvű oktatás fejlődési folyamatára ezek a politikai tendenciák úgy hatottak, hogy lefékeztek annak térnyerését. Az emelt szintű érettségi bevezetésének következtében a szülők egy része, gyermeke

boldogulása érdekében, az ukrán oktatási intézményekbe íratta be/át csemetéjét a 2008/2009-es tanévtől kezdve. Számos faluban (például Koncházán, Badalóban, Szürtében, Bótrágyon) a magyar tagozatra alig vagy egyáltalán nem jár magyar gyermek, s csak a roma szülők iskolaválasztásának köszönhetően maradt fenn a magyar oktatás. Huszton nem indult magyar első osztály, Técsőn is alig tudták megszervezni. Szürtében a 2008/2009-es tanévben nem indult 10. osztály, mert az általános iskola után elvitték a gyerekeket más oktatási intézménybe. A felvétel új rendszere kapcsán 2008-ban az ukrán nyelv és irodalom vizsgán elért eredmények miatt a magyar nyelvű középiskolákban érettségizettek 43%-a nem nyújthatta be kérelmét egyik felsőoktatási intézménybe sem, mert nem érték el a továbbtanuláshoz szükséges minimális pontszámot. Míg az ukrán iskolák végzőseinek mintegy 80%-a bejelentkezik emelt szintű érettségire, addig a magyar tagozatok végzősei közül mindössze 50% (619 érettségiző). A bejelentkezettek közül nem érte el a 4-es osztályzatot 265 fő (43%), így a 2008-as évben 354-en felvételizhettek, ami az érettségizők 30%-a, az adott korosztály 16%-a. 2010-ben mindössze 424-en, tehát 200 fővel kevesebben jelentkeztek be a felvételi vizsgákra a független vizsgaközpontokban a magyar tagozatokon érettségizők közül.²⁹

Összegzés

A nyilatkozatok szintjén Ukrajna, függetlenségének első két évtizedében, az európai felsőoktatási térbe történő integráció mellett kötelezte el magát, ami a gyakorlatban, különösen az oktatási törvényhozás terén, az európai normákra hivatkozva, az ukrán nemzetállam építését, a homogenizálást, az ukránosítást, az asszimilációs folyamat felgyorsítását szolgálta. Egyrésztől deklarálták az európai oktatási térséghez történő felzárkózást, az esélyegyenlőség megteremtését, az oktatás demokratizálását és liberalizálását minden állampolgár számára. Másrésztől ugyanilyen hangsúlyt kap(ott) az ukrán nemzetállam építése, amelynek alappillére az ukrán mentalitás és kultúra erősítése az oktatás minden szintjén, minden állampolgár számára. Ez nagy hatással volt/lesz a kisebbségi oktatási rendszer fejlődésére, mert a kárpátaljai magyar szülők is, amikor oktatási intézményt választanak a gyermekük számára, az adott helyzetben úgy gondolkodnak, mint bármelyik magyarországi szülő, aki gyereke karrierje szempontjából, az adott helyzetben és pillanatban, a leghatékonyabbnak látszó iskola mellett dönt. Pedagógiai szempontból viszont a kisebbségek számára az anyanyelvű oktatási intézmények mint közösségi terek fontosabbak, mert a gyerek személyisége a számára legtermészetesebb nyelvi közegben tud kibontakozni. Ezért (volna) fontos a szülők meggyőzése, hogy az iskolaválasztáskor a gyermek hosszú távú érdekeit szolgáló anyanyelvű képzést válasszák. Az iskolaválasztás szempontjából a legjobb

beiskolázási program a különböző szintű továbbtanulási, a minél teljesebb élethez szükséges kimeneti lehetőség biztosítása lenne. Ez viszont politikai kérdés, mert nem elegendő az anyanyelvű oktatást szavatolni, az anyanyelvhasználat terét is biztosítani kellene, így a kisebbségi oktatási intézmények a többségi nemzet toleranciájától, az államban kialakult demokrácia szintjétől, a kisebbségi jogok érvényesülésétől, az ország nyelvpolitikájától is függnék. Az ukrainai oktatáspolitikai alakulása a függetlenné válás utáni két évtizedben arra hívja fel a figyelmet, hogy az oktatás valóban a leghatékonyabb eszköznek tűnik a társadalom átalakítása terén – de ez a többség, a hatalmi helyzetben lévők eszköztárába tartozik, azok céljait szolgálja.

Jegyzetek

- ¹ FERNÁNDEZ-ARMESTO, Felipe (szerk.): *Európa népei*, Corvina Kiadó, Budapest, 1995, 334. p.
- ² Uo.
- ³ Zakon Ukrajinszkoi Ragyanszkoi Szocialiszticsnoi Reszpubliki Pro movi v Ukrajinjszkij RSZR (Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság törvénye a nyelvekről az USZSZK-ban), 1989. október 28. <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=8312-11>> (letöltve: 2012. 02. 08.).
- ⁴ Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén. Készült Budapest, 1991. május 31. <http://www.jogtar.mtaki.hu/data_show.php?doc_id=400> (letöltve: 2012. 02. 08.).
- ⁵ LUGOVIJ, V. I.: Nacijam Ukrajini – nacionaljnu skolu, *Oszvita*, N 87, 1991. november 26.
- ⁶ Deklaracija prav nacionaljnosztjej Ukrajini (Nyilatkozat az ukrainai kisebbségek jogairól), 1991. november 1. <<http://www.kngu.org/KongrUkr/Zacon/Zacon.htm>> (letöltve: 2012. 02. 08.).
- ⁷ Zakon Ukrajinszkoi Ragyanszkoi Szocialiszticsnoi Reszpubliki pro oszvitu (Az USZSZK törvénye az oktatásról), Kijev, 1991. május 26. <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1060-12>> (letöltve: 2012. 02. 08.).
- ⁸ Ukrajna Törvénye a nemzetiségi kisebbségekről Ukrajnában. Az ukrán parlament elfogadta 1992. június 25-én, L. <http://search.ligazakon.ua/L_doc2.nsf/link1/T249400.html> (letöltve: 2012. 02. 08.).
- ⁹ Gyerzsavna nacionaljna programa, *Oszvita*, Ukrajina XXI sztolittya (Állami nemzeti program, *Oktatás*, Ukrajna a 21. században), 1994, 6–7. p.
- ¹⁰ Ukrajna Alkotmánya. Elfogadta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának ötödik ülészsaka 1996. június 28-án, Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.
- ¹¹ Liszt MON Ukrajini, vid 14.05.1997 r. N 1/9-183 Konzeptualnyi zaszadi zaddovolennya oszvitnyih zapitiv nacionaljnih mensin v Ukrajini (Az ukrainai kisebbségek oktatási igényeinek konceptuális alapjai).

¹² Uo.

¹³ Gyerzsavna nacionalyna programa..., 6–7. p.

¹⁴ Nakaz MON N1171, 25.12.2007, Pro zovnyisnye nyezalezsnye ocinyuvannya navcsaljnih doszjagnyeny vipuszknnyikov navcsaljnih zaklagyiv szisztemi zagaljnoji szerednyoji oszviti, jaki vijavili bazsannya vsztupiti do viscsih navcsaljnih zaklagyiv u 2008 r. (A középiskolákban érettségizettek és felvételizni szándékozók tudásszintjének mérése a független vizsgaközpontokban 2008-ban), <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0005-08>> (letöltve: 2012. 01. 20.).

¹⁵ Nakaz MON N33, 24.01.2008, Pro zatverdzsennya porjadku provedennya zovnyisnyoho nezlezsnyoho ocinyuvannya navcsaljnih doszjahnyeny vipuszknnyikov navcsaljnih zaklagyiv szisztemi zahaljnoji szerednyoji oszviti (A független vizsgaközpontban tett tudásszintmérés rendjéről szóló határozat), <http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2555> (letöltve: 2012. 02. 08.).

¹⁶ OROSZ Ildikó – CSERNICKÓ István – KRISTOFORI Olga – AMBRUS Pál: *A magyar nyelvű/nyelvi oktatás stratégiai kérdései Kárpátalján*, <<http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/133843334.pdf>> (letöltve: 2009. 03. 10.).

¹⁷ Nakaz MON N961, 19.10.2010, Pro zatverdzsennya Umov prijomu dlja viscsih navcsaljnih zaklagyiv Ukrajini, u 2011 r. (Az Ukrán OTM felsőoktatási 2011-es felvételi eljárásáról szóló rendelete), <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0999-10/page5>> (letöltve: 2010. 11. 01.).

¹⁸ Nakaz MON N833, 26.08.2010 r. Pro zovnyisnye nezalezsnye ocinyuvannya navcsaljnih doszjahnyeny oszib, jaki vsjavili bazsannya vsztupiti do viscsih navcsaljnih zaklagyiv Ukrajini v 2011 roci (ZNO-2011) (A középiskolákban érettségizettek és felvételizni szándékozók tudásszintjének mérése a független vizsgaközpontokban 2011-ben) <http://www.abiturient.in.ua/ua/test_2011_ua/nakaz_833_ua> (letöltve: 2012. 01. 15.).

¹⁹ Magyar diplomáciai siker (Felvételi anyanyelven a filológiai szakokra), *Kárpátalja*, X. évf., 44. (564) szám, 2011. november 4., <<http://karpataljalap.net/cikkek/2011-11-04/magyar-diplomaciai-siker.php>> (letöltve: 2012. 02. 08.).

²⁰ Nakaz MON mology szportu N1179, 12.10.2011, Pro zatverdzsennya Umov prijomu do viscsih navcsaljnih zaklagyiv Ukrajini v 2012 r. (Rendelet a felsőoktatási intézmények felvételi rendjéről a 2012-es évben), <http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/999> (letöltve: 2012. 02. 08.).

²¹ Uo.

²² Nakaz MON N120 vid 17.02.2004, Pro nazvi, pecsatki, stampi, vsveszki zahaljnoosvitynih navcsaljnih zaklagyiv, <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0248-04>> (letöltve: 2012. 02. 19.).

²³ Nakaz MON N496 vid 03.06.2008 r. Pro zatverdzsennya Insztrukciji z vedennya klasznoho zsurnalu ucsnyiv 5-11(12)-h klasziv zahaljnoosvitynih navcsaljnih zaklagyiv (Rendelet az iskolai osztálykönyvek vezetéséről az 5-11(12) évfolyamokon), <http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/960> (letöltve 2012. 01. 15.).

- ²⁴ Zakon Ukrajini Pro zahajnu szerednyu oszvitu szo zminami (Ukraina törvénye az elfogadott módosításokkal az általános iskolai képzésről), <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=651-14>> (letöltve 2012. 01. 15.).
- ²⁵ Nakaz MON N 461 vad 26.05.2008 r. Pro zatverdzsennya haluzevoji Pohrami poplipsennya vovcsennya ukrajinszkoji movi u zahajnooszvitnyih zakladah z navcsannyam movami nacionalnih mensin na 2008/2011 roki (Az ukrán nyelv oktatásának javítását szolgáló ágazati terv jóváhagyásáról a 2008/2011-es évekre), <http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/953> (letöltés ideje 2012. 01. 15.).
- ²⁶ 14/1999.(II.5.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között a Magyar Köztársaságban és Ukrajnában folytatott tanulmányokat és végzettséget tanúsító okiratok, valamint tudományos fokozatok egyenértékűségének kölcsönös elismeréséről szóló Egyezmény kihirdetéséről, <<http://www.oh.gov.hu/ekvivalencia/jogszabalyok/nemzetkozi-szerzodesek>> (letöltve 2012. 02. 19.).
- ²⁷ Pereatesztacija i nosztrifikacija (Honosítás és nosztrifikáció), <http://vak.org.ua/docs//documents/inoz_reattestation.pdf> (letöltve: 2012. 02. 18.).
- ²⁸ Nakaz MON № 559 19.07.2010, Pro zatverdzsennya Pereliku dokumentyiv atesztacijnoji szpravi, scso podjetyszja do VAK Ukajini z pitany pereatesztaciji vcsenoho jakomu priszudzseno naukovij sztupiny v insij gyerzsavi abo nosztrifikaciji diploma pro naukovij sztupiny, vidanoho v insij gyerzsavi, ta vimoh do jiji oformlennya (Az OTM rendelete azon dokumentumokról, melyeket a külföldön szerzett tudományos fokozatok és diplomák honosításakor be kell nyújtani az Állami Akkreditációs Bizottsághoz), <http://vak.org.ua/docs//documents/inoz_reattestation.pdf> (letöltve: 2012. 02. 18.).
- ²⁹ OROSZ–CSERNICKÓ–KRISTOFORI–AMBRUS: *i.m.*